

برکت نیل

نیل آبی که از اتیوپی سرچشمه می‌گیرد و سودان و مصر را سیراب می‌سازد، مدت‌ها مایهٔ اختلاف بوده است. این رود اکنون به عامل مشارکت بین کشورهای ساحلی تبدیل شده است

خالد داوود

عضو هیئت تحریریهٔ روزنامهٔ الاهرام در قاهره

نزدیک علت اصلی جنگ‌ها در افریقا خواهد بود. اما این کشمکش‌ها در واقع دنباله‌ای از جنگ سرد بود.»

با این همه، نیل از اوایل دههٔ نود، مجادلات دیپلماتیک تازه‌ای را برانگیخته است. مصر در آغاز این دهه، حکومت سودان را متهم کرد که برای سقوط حکومت حسنی مبارک تلاش می‌کند. در مقطعی که روابط دو کشور در پایین‌ترین سطح خود بود، سودان و اتیوپی سازمان درهٔ نیل آبی را تشکیل دادند و بدون هماهنگی با مصر، پروژه‌هایی را برای احداث تأسیسات مهم آبی بررسی کردند. این شرایط سبب شد مصر تهدیدات نظامی خود را تکرار کند.

روابط مصر و سودان دوباره بهبود یافته است. اما دیپلمات‌ها و کارشناسان معتقدند توافقی اصولی لازم است تا صلحی پایدار در اطراف نیل حاکم شود. فعلاً مصر فقط به یک معاهده متعهد است: توافق‌نامهٔ آب‌های نیل که در ۱۹۵۹ با سودان امضا شده است و نسخهٔ بدل معاهده‌ای است که قبلاً بین قدرت‌های استعماری منعقد شده بود. در معاهدهٔ استعماری که به سال ۱۹۲۹ بازمی‌گردد، هیچ نامی از اتیوپی نیامده است.

طبق افسانه‌ها، مردم مصر در دوران فراغنه برای آرام کردن خدایان نیل، هدایایی را به سمت بالادست رود در اتیوپی می‌فرستادند. این قدرشناسی بی‌جهت نبود: هنوز هم حدود هشتادوشش درصد از آبی که زمین‌های سوزان مصر را سیراب می‌کند، از نیل آبی^۱ تأمین می‌شود که سرچشمه‌اش در اتیوپی است.

البته این ارتباط آبی یکطرفه بین مصر و اتیوپی - یکی دچار بی‌آبی و دیگری تأمین‌کنندهٔ این آب به رایگان - گاه تنش‌آفرین بوده است. در ۱۹۷۹، رود نیل به مهم‌ترین موضوع امنیتی برای مصر بدل شد. پس از آن که اتیوپی تصمیم گرفت از این بزرگ‌ترین منبع طبیعی و گرانبهای خود بهره‌برداری کند، انورسادات، رئیس‌جمهور مصر اعلام کرد: «یگانه موردی که ممکن است مصر را دوباره وادار به جنگ کند، آب است.»

نمی‌توان ماهیت انفجارآمیز بحران آب را انکار کرد. حدود نودوپنج درصد از جمعیت مصر در کنارهٔ حاصلخیز نیل و دلتای آن متمرکز شده است، زیرا نیل یگانه منبع آب مصر است. اتیوپی کشوری فقیر و توسعه‌نیافته است و از دههٔ هفتاد صحنهٔ خشکسالی‌های مکرری بوده که میلیون‌ها نفر را به کام مرگ فرستاده‌اند. این کشور در حال حاضر فقط از دو درصد منابع آبی‌اش بهره‌برداری می‌کند. نیل آبی که سرچشمهٔ اصلی‌اش دریاچهٔ تانا است، از دیرباز منبع غنی و بالقوه‌ای برای آبیاری، تولید برق و رشد اقتصادی اتیوپی محسوب شده است. مصر و اتیوپی همیشه بر سر آب کشمکش داشته‌اند، اما هنگامی که انورسادات آن سخنان تهدیدآمیز را ایراد کرد، روابط دو کشور در نهایت تیرگی بود. اتیوپی در پی ده سال روابط نزدیک با آمریکا، در دههٔ هفتاد تحت حکمرانی دولت کمونیست سرهنگ منگیستو هایله - ماریام قرار گرفت. کارشناسان شوروی به کشور دعوت شدند تا امکان مهار کردن شعبه‌های نیل را به منظور استفاده از آب آن بررسی کنند. در این برهه بود که مصر تهدید کرد هر سدی را در اتیوپی با توسل به نیروی نظامی منهدم خواهد کرد.

رشدی سعید، از بهترین کارشناسان آب در مصر می‌گوید: «این‌گونه تهدیدها باعث شد برخی گمان کنند آب در آینده»

«آب همیشه

به جایی می‌رود

که کمترین مقاومت را

داشته باشد.»

موزس ایزیگاوا،
نویسندهٔ اوگاندایی (۱۹۶۳)

صف زنان اریترایی - برای بر کردن کوره‌هایش - این کشور اردن است.

چارچوب کمیسیون توسعه اقتصادی حوضه مکونگ با یکدیگر همکاری می‌کنند. به‌رغم اختلافات سیاسی و فقدان معاهده رسمی بین کشورهای یاد شده، این کمیسیون مکونگ را به یک عامل همگرایی منطقه‌ای تبدیل کرده است: نیروگاه برق آبی نام‌نگوم که در ۱۹۷۱ در لائوس احداث شد، کل برق مورد نیاز این کشور و هشتاد درصد برق تایلند را حتی طی سال‌های جنگ تأمین کرده است.

در انتظار راه‌حل نهایی

بانک جهانی امیدوار است که در اطراف نیل هم روحیه همکاری مشابهی ایجاد شود. هر چند، اختلافات هنوز ادامه دارد که این بار بیشتر پیرامون سهمیه‌ها دور می‌زند. یکی از مسئولان مصری در نشست اخیر «ابتکار حوضه نیل» در ژنو می‌گوید: «سهمیه‌ها را باید براساس مساحت کشورها تعیین کرد؛ یا براساس جمعیت؛ یا براساس دیگر منابع موجود آب در آنها؛ دیدگاه‌ها و

پاسخ‌های هر یک از کشورهای ما با یکدیگر فرق می‌کند. باید راه‌حلی پیدا شود.»

اتیوپی قبلاً احداث چند سد کوچک را برای استفاده از آب نیل آبی شروع کرده است. به گفته دست‌اندرکاران این برنامه، سدهای مذکور سودان را نیز در برابر طغیان‌های آب محافظت می‌کند و مانع افزایش گل و لای در سد دریاچه ناصر در مصر می‌شود. ولی این استدلال‌ها رشدی سعید را قانع نمی‌کند. به گفته وی، پیشگیری از حرکت رسوبات، خطرناک‌تر از آن است که بگذارند همراه آب برود، زیرا سبب تقویت جریان رود می‌شود که برای نواحی جنوبی تهدیدآمیز خواهد بود.

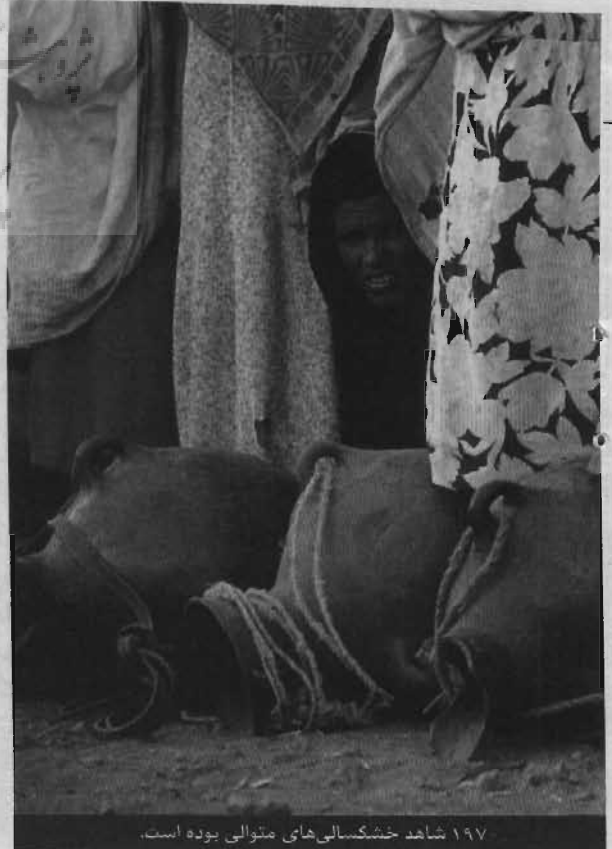
او همچنین با این استدلال مخالف است که سدهای جدید، امکان فروش برق را به کشورهای همسایه فراهم خواهند کرد. او می‌گوید: «هیچ یک از این کشورها صنعتی یا مصرف‌کننده عمده برق نیستند. معلوم نیست منظور، کدام کشورهاست.» با این وصف، همه کشورهای ذی‌ربط معترف‌اند که گفت‌وگو در مورد اختلافات، بهتر از رها کردن آنها در بلا تکلیفی است. آب داشت به عامل جنگ در افریقا تبدیل می‌شد، اما اینک در آستانه تبدیل شدن به علاج تنش‌هاست.

۱. نیل آبی در اتیوپی سرچشمه دارد و نیل سفید در اوگاندا. برخوردگاه دو رود نزدیک خرطوم در سودان است. حدود هشتادوشش درصد از آب رود نیل در مصر از نیل آبی است.

تقاضا برای تقسیم عادلانه آب نیل از حمایتی روزافزون برخوردار شده است. طبق بررسی‌ها، جمعیت اتیوپی به‌رغم خشکسالی‌های دوره‌ای و فقر، به‌نحوی چشمگیر افزایش خواهد یافت و از ۶۱/۴ میلیون نفر فعلی به ۱۸۶ میلیون در سال ۲۰۵۰ خواهد رسید. از آنجا که در حال حاضر فقط ۱/۷ از زمین‌های قابل کشت اتیوپی زیر آبیاری است (این نسبت در مصر صد درصد است) قطعاً نیازهای آبی این کشور با افزایشی قابل توجه روبه‌رو خواهد شد.

ده کشور حوضه نیل - از جمله مصر، سودان و اتیوپی - پس از پنج سال مذاکرات مقدماتی، در ژوئیه گذشته اعلام کردند موافقت بانک جهانی را برای تأمین هزینه تحقیقات در مورد تقسیم عادلانه آب نیل موسوم به «ابتکار حوضه نیل» (IBN)، به دست آورده‌اند. قرار است طرح مذکور سپس با اخذ وام‌هایی معادل حداقل سه میلیارد دلار در دست اجرا قرار گیرد.

محمود ابوزید، وزیر کارهای عمومی اخیراً اعلام کرد: «نیل دارای نیروی بالقوه عظیم و استفاده نشده‌ای است که منافع آن نصیب همه مردمان ساکن حوضه این رود خواهد شد. هر یک از کشورهای ساحلی نیل می‌توانند به سهمی عادلانه از رود برسند که زبانی متوجه هیچ یک از سایر کشورها نخواهد کرد.» طرح ابتکار حوضه نیل، ملهم از طرحی است که قبلاً بین کشورهای ساحل رود مکونگ در جنوب شرقی آسیا به اجرا درآمده است. ویتنام، لائوس، کامبوج و تایلند از ۱۹۵۷ در

۱۹۷ شاهد خشکسالی‌های متوالی بوده است.

نیل

طول: ۶۶۹۳ کیلومتر، از دورترین سرچشمه آن، یعنی رودخانه لویرونزا در بوروندی.
 ۵۵۸۸ کیلومتر، از سرچشمه «رسمی» آن، یعنی دریاچه ویکتوریا.
 مصب: دریای مدیترانه
 کشورهای ساحلی: بوروندی، مصر، اریتره، اتیوپی، کنیا، جمهوری دموکراتیک کنگو، رواندا، سودان، تانزانیا، اوگاندا.
 جمعیت سواحل: ۸۹ میلیون نفر.